

Nicolae PĂUN, *Viața economică a României 1918-1948. Dezvoltare, modernizare, europenizare*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2009, 504 p.

Evoluția promițătoare, dar sinuoasă a economiei românești după Primul Război Mondial constituie un pasionant domeniu de investigație pentru istoricii dedicați istoriei sociale. Realizarea statului național unitar a îmbogățit potențialul economic al României cu importante resurse materiale și umane, care așteptau a fi valorificate în noul context european. Cu toate acestea, capcanele și șocurile evoluției istorice mondiale și-au pus cu putere amprenta asupra vieții economice românești, după cum remarcă autorul, Nicolae Păun, cunoscut în istoriografia românească pentru contribuțiile sale remarcabile atât în domeniul istoriei economice, cât și în cel al integrării și instituțiilor europene. Dacă până acum autorul a observat anumite aspecte cu caracter general sau particular ale istoriei economice românești, de data aceasta a aplicat o viziune globală asupra fenomenelor studiate, realizând o sinteză reușită asupra proceselor contradictorii din societatea românească în prima jumătate a secolului XX. Factorii rezultați din urmările Primului Război Mondial, impactul crizei economice din deceniul al patrulea, cea de a doua conflagrație mondială, apoi ocupația sovietică și comunizarea României au impus organelor de stat românești, întreprinzătorilor particulari și populației active permanente eforturi de adaptare și reorientare în funcție de noile împrejurări. Autorul remarcă în acest sens rolul organizării administrativ-teritoriale ca bază funcțională a întregii vieți economice și acordă acestei chestiuni o secțiune specială intitulată *Organizarea administrativă în dezbaterea societății românești*. Bineînțeles, teritoriul sensibil mărit al României interbelice trebuia reorganizat conform noilor cerințe, care urmau să ia în considerare și tradițiile deosebite pe care le aduceau cu sine provinciile reunite cu România. Desigur, Constituția din anul 1923 urma să enunțe principiile de bază care urmau să stea la baza reorganizării administrative și autorul le analizează pe rând, dar nu în spirit festivist, întrucât expune și contraargumentele energice invocate în special de deputații ardeleni, basarabeni și de cei din partidul țărănesc. Dintre numeroasele principii, autorul analizează cu deosebită acuratețe ideea scoaterii administrației de sub influența politică, precum și principiul descentralizării, pe care încearcă să le identifice în Legea pentru unificarea administrativă adoptată de guvernul liberal în anul 1925. Rezultă însă că legea din 1925 a dus la centralizarea guvernamentală a administrației, atenuată de înființarea unor circumscripții regionale administrative, foarte schimbătoare ca și cuprindere teritorială. Autorul identifică principiul de descentralizare administrativă mai ales în legislația adoptată de partidul național-țărănesc în anul 1929, exprimându-și totodată îndoielile în legătură cu posibilitatea aplicării lor în condițiile crizei economice. Independența administrativă față de puterea politică părea oricum un obiectiv greu de atins, dar instaurarea dictaturii regale în anul 1938 și organizarea ținuturilor de dimensiuni exagerate a dus la subordonarea directă a subdiviziunilor locale față de autoritatea centrală, reprezentată chiar prin rege și guvern. După cum reiese din capitolele următoare, în condițiile războiului și ale ocupației sovietice, amestecul direct al puterii politice în treburile administrative se va accentua, paralel cu imposibilitatea crescândă de a se purta dezbateri publice pe aceste teme.

Cu toate acestea, capacitatea de dezbateri la un înalt nivel teoretic era caracteristică intelectualității române, după cum reiese din capitolul dedicat doctrinelor economice care s-au vehiculat în România interbelică. Analiza profundă și nuanțată a curentelor de gândire economică reprezintă o preocupare predilectă pentru istoricul Nicolae Păun, prezentă în numeroase lucrări anterioare. Dar în cartea de față el a realizat o sinteză cuprinzătoare în legătură directă cu concepțiile predominante pe plan european. Autorul încearcă să pătrundă cu imparțialitate subtilitățile diferitelor curente doctrinare, acordând o deosebită atenție liberalismului și țărănismului. El arată o prețuire deosebită neoliberalismului lucid, de tip modern, formulat de Mihail Manoilescu pe planul vieții economice și al protecționismului industrial și comercial, dar se distanțează de teoria corporatistă inițiată pe plan social-politic. Toate aceste curente se manifestă în perioada interbelică, dar după Al Doilea Război Mondial presiunea ideologică de stânga se exercită cu atâta putere, încât chiar și reprezentanți ai vechilor școli de gândire aderă la „cea de a treia cale”, denumită de autor neo-

capitalismul sau neo-liberalismul dirijat, reprezentat de Victor Jinga sau Gromoslav Mladenatz. Astfel s-a conturat o zonă de gândire situată la intersecția dintre capitalism și socialism.

Toate școlile de gândire, chiar și cele mai liberale, acceptă însă interferența și implicarea organelor de stat în economie printr-un amplu sistem instituțional. Cu atât mai mult, economia românească, având de recuperat o serioasă rămânere în urmă, avea nevoie de sprijinul instituțiilor și politicii de stat pentru a-și accelera ritmul de dezvoltare, îndeosebi pe plan industrial. Rolul instituțiilor de stat în economia românească este studiat într-un capitol foarte important ca și întindere și interpretare, intitulat *Instituțiile. Suprafețe de contact între Stat – Economie și Societate*. Prima secțiune a capitolului se referă la organizarea instituțională a spațiului economic și denotă gândirea novatoare a autorului. Nicolae Păun subliniază că cercetările de până acum au neglijat studiarea instituțiilor ca suprafețe de contact între autoritățile de stat și viața economică. Tot astfel subliniază că instituțiile nu pot fi studiate în mod izolat, ca entități individuale, ci în interacțiune. Cu alte cuvinte, autorul tratează instituțiile în calitate de organe vii, cu caracter funcțional, iar nu de corpuri amorfe, care trebuie pur și simplu descrise și apoi depozitate în textul lucrării. În acest sens se fac anumite referiri la lucrările economistului Bertrand Jacquillat, care disting între instituțiile guvernamentale, integrative și agregative, parlamentare și neguvernamentale. Pornind de la cele de mai sus, Nicolae Păun încearcă să simplifice încrângătura complicată a instituțiilor economice, rezumându-se la cele mai importante, în frunte cu guvernul. Acordă o deosebită atenție Ministerului de Industrie și Comerț și Ministerului Agriculturii și Domeniilor, titularii fiind înșirați de autor, cu mențiunea că au fost cu toții specialiști de primă mărime din punctul de vedere al competenței. Consideră că cele mai importante instituții integrative și agregative au fost Consiliul Superior Economic, Camerele de Comerț și Industrie, Camerele de Agricultură, Banca Națională a României, dar enumeră apoi și alte instituții de acest gen. În ce privește instituțiile parlamentare, se referă în special la comisiile pe domenii, în număr de 8 la început. Cu privire la instituțiile neguvernamentale, se arată că și ele au fost parțial finanțate de la bugetul de stat, remarcându-se îndeosebi Institutul de Conjunctură, Institutul Social Român, Institutul Economic Român. Autorul subliniază că toate instituțiile și-au dovedit importanța pentru susținerea și transpunerea în viața practică a strategiei dezvoltării și modernizării României. În ce privește strategiile și politicile economice, ele sunt tratate în funcție de domeniile specifice (legislația și politicile agricole, politica forestieră, legislația industrială, aspecte ale politicii comerciale, politica transporturilor, politica monetară și fiscală, tariful vamal). Efectele politicii economice au fost variabile, în funcție de partidele aflate la guvernare, dar ele au permis României să evolueze în cadrul modelului occidental cu o determinare vizibilă pentru modernizare și pentru reducerea decalajelor în dezvoltare, după cum constată autorul.

Funcționalitatea și performanțele sistemului instituțional au fost supuse unui test suprem în timpul marii crize economice mondiale din anii 1929-1933, care a întrerupt vremelnic efortul de modernizare a vieții economice românești. Autorul subliniază că programul economic elaborat de Partidul Național Țărănesc pe vremea când se afla în opoziție a ajutat în mare măsură soluționarea unor consecințe grave ale recesiunii, întrucât viza tocmai protejarea micilor agricultori români care au suferit cel mai mult de pe urma îngustării piețelor de desfacere. Măsurile de protecție agricolă s-au intensificat în anii crizei, culminând cu legile de conversiune a datoriilor agricole din anii 1932-1933. Se arată că scutirea micilor gospodari de plata unei părți a datoriilor a devenit o necesitate atât de evidentă, încât și Partidul Liberal revenit la guvernare a elaborat o lege în acest sens, aplicată după anul 1934. Sunt descrise multiplele dificultăți provocate de criză și măsurile întreprinse de guverne pentru contracararea lor, printre care creditarea intensă a întreprinderilor statului, care au beneficiat de numeroase investiții. Drept urmare, în România criza industrială a fost mult atenuată, de vreme ce în anul 1932 valoarea producției a scăzut cu numai 11% în comparație cu anul 1929, în timp ce în țările vecine s-au înregistrat scăderi de câte 30-40%. Sugerăm autorului să studieze mai atent evoluția extragerii metalelor prețioase în timpul crizei, întrucât prețul de achiziție practicat de Banca Națională a României a crescut la aur și argint și drept urmare volumul producției s-a dublat. Extracția metalelor prețioase a continuat să sporească până la sfârșitul perioadei interbelice, devenind o ramură însemnată a economiei naționale și contribuind astfel la valorificarea potențialului economic românesc.

Punerea în valoare a resurselor economice și umane în perioada interbelică constituie de altfel subiectul unui capitol special, în care realizările și neajunsurile activității productive și comerciale sunt evaluate cu luciditate și atenție, fără ca autorul să exagereze într-un sens sau altul. Sugerăm de această dată să fie privite cu mai multă atenție rezultatele obținute îndeosebi de industria metalurgică, o ramură care a devenit capabilă să producă la sfârșitul perioadei interbelice cele mai diferite tipuri de armament, iar unități de producție, ca uzinele Cugir, au devenit uzine complexe, angajând câteva mii de muncitori și utilaje moderne. În pofida rezultatelor obținute, autorul trage concluzia că în economia europeană, România ocupa în continuare poziția de sursă de materii prime, piață de desfacere a fabricatelor industriale și de plasament al capitalurilor, aceasta în condițiile în care împrejurările internaționale asigurau o anumită stabilitate și siguranță.

Schimbările bruște ivite în conjunctura politico-militară europeană în anii 1938-1940 au avut însă urmări decisive și pentru politica economică românească, întrucât ea a fost silită să se acomodeze pretențiilor germane, încercând concomitent să păstreze fâgașul tradițional al fluxului de comerț exterior și circuit de capital. Autorul este nevoit astfel să se angajeze într-o amplă expunere de politică externă, cu accent pe relațiile României cu Germania nazistă între anii 1939-1940. Istoriografia de până acum a pus accentul în special pe acordurile economice româno-germane din anii 1938-1940, dar autorul subliniază că s-au încheiat înțelegeri foarte asemănătoare și cu Marea Britanie și Franța, pentru păstrarea echilibrului pe plan diplomatic și economic. După cum se știe, diplomația românească nu a reușit să salveze integritatea teritorială a României, astfel încât, la un moment dat, autorul se simte nevoit să facă bilanțul economic al amputărilor teritoriale din vara anului 1940, care au dus la serioase pierderi de teritoriu, populație, resurse agricole, miniere și industriale. Toate acestea au afectat simțitor starea armatei române înainte de angajarea în război, după ce nici în anii premergători aceasta nu beneficiase în măsură suficientă de dotarea materială și instituțională corespunzătoare, după cum se apreciază într-o secțiune specială dedicată acestei chestiuni, care trece în revistă eforturile tehnico-materiale și financiare destinate înzestrării armatei în perioada interbelică.

Bineînțeles, aceste eforturi au fost mult amplificate în perioada participării României în războiul mondial alături de Germania nazistă, pe frontul de răsărit. Se arată că, alături de eforturile inerente de război, care au solicitat la maximum resursele financiare, economia românească a trebuit să facă față pretențiilor germane de a prelua controlul asupra tuturor pozițiilor cheie ale resurselor românești. Bogățiile petroliere, alimentare, forestiere au fost orientate către Germania, în același timp capitalul german s-a înstăpânit în societățile petroliere, metalurgice, comerciale și bancare românești. Toate furniturile erau plătite la un curs favorabil pentru marca germană. Cu toate acestea, se poate spune că mareșalul Ion Antonescu nu a capitulat pur și simplu în fața pretențiilor germane, întrucât a pretins achitarea lor în aur. Drept urmare, în momentul răsturnării regimului antonescian, România posedea cea mai mare rezervă de aur din istoria sa, aproape 250 tone. Autorul avertizează că șabloanele ideologice comuniste au prezentat cu totul unilateral raporturile economice româno-germane în perioada războiului. Continuând această linie de interpretare, secțiunea intitulată *Efortul de război și consecințele acestuia* întreprinde o comparație cu evoluția efortului de război între 23 august 1944 și 1 septembrie 1945, răstimp în care el s-a ridicat la cifra de 700 milioane dolari-valută 1938. La această sumă trebuie adăugate plățile care decurgeau din Convenția de armistițiu încheiată în septembrie 1944. Autorul subliniază că textul armistițiului a fost elaborat de sovietici și acceptat de reprezentanții SUA și ai Marii Britanii fără nicio intervenție. Se apreciază că aceasta impunea României un efort economic obișnuit pentru țările învinse, deși prin participarea la război alături de Națiunile Unite, țara noastră devenise de fapt un aliat. Convenția desemna Comisia de Control a Aliaților în calitate de supraveghetor al îndeplinirii condițiilor, dar ea era dominată de Înalțul Comandament Sovietic, astfel încât I. V. Stalin a făcut din armistițiu un cadru legal care să-i asigure o poziție politică și economică dominantă în România. Practic, România a fost atribuită sferei de influență sovietice și avea de fapt statutul unei țări ocupate, cu principalele atribuții de suveranitate și independență uzurpate de autoritățile sovietice. Sunt citate numeroase lucrări de dată recentă în

această secțiune a cărții și la locul potrivit este preluată aserțiunea istoricului Dennis Deletant, după care termenii armistițiului au constituit baza pentru transformarea României într-un stat comunist. În acest sens este analizată întreaga legislație din anii 1944-1945, care sub pretextul democratizării vieții publice oferea avantaje sporite forțelor de stânga și, în special, comuniștilor, până când aceștia au preluat de fapt puterea prin intermediul guvernului dr. Petru Groza. Instaurarea noului guvern făcea parte, de fapt, din planul secret de sovietizare a României, elaborat de Ana Pauker, din partea P.C.d.R., și Evgheni Suharov (PCUS) la București la 7 martie 1945, după cum subliniază autorul în ultimul capitol, intitulat *De la economia mixtă la economia de tip sovietic*. În acest capitol sunt prezentate principalele măsuri care au condus treptat la preluarea întregii activități economice de către organele de stat, începând cu reforma agrară din 1945 și terminând cu naționalizarea principalelor întreprinderi la 11 iunie 1948. Aceste etape economice au fost prezentate în numeroase volume și studii de până acum, dar Nicolae Păun aderă la unele puncte de vedere radicale, mai puțin vehiculate. Astfel, consideră că reforma agrară din 1945 a însemnat primul pas în direcția procesului de colectivizare a agriculturii, iar nu generalizarea micii proprietăți țărănești, cum se afirma până acum. De asemenea, spre deosebire de istoricii care consideră că între 1945-1947 a avut loc o anumită refacere economică, el ajunge la concluzia că situația evolua către dezastrul total, urmărit în mod conștient de către comuniști pentru a avea pretextele necesare în vederea acaparării pârghiilor instituționale de către stat. Autorul recurge la anumite nuanțe originale și în ce privește evenimentele de politică externă, cum ar fi reinstaurarea administrației românești în Nordul Transilvaniei, Conferința de pace de la Paris, refuzul de a accepta Planul Marshall sau aderarea P.C.R. la Cominform. De asemenea, acordă o atenție sporită încercărilor regelui Mihai de a se opune procesului de sovietizare a României, ceea ce a dus, după cum se știe, la înlăturarea monarhiei și proclamarea republicii.

În acest fel Nicolae Păun imprimă o puternică amprentă personală în expunerea proceselor macrostructurale din viața economică românească a secolului XX. Spre deosebire de numeroase alte studii de istorie economică, care reprezintă în mare măsură o înșiruire de date statistice și de evenimente, în cazul de față avem de a face cu o carte de atitudine, de interpretare, care va prilejui dezbateri și noi eforturi de gândire inovatoare. Autorul înfățișează o istorie vie, în desfășurare, în care actorii de pe scena vieții economice și sociale își aduc permanent contribuția la desfășurarea proceselor înfățișate. Refuzând să-și asume tipare de gândire încetățenite de multă vreme, autorul aduce o contribuție semnificativă la evidențierea pârghiilor de bază care au modelat societatea românească din secolul trecut.

Ludovic Báthory

Bujor SURDU, *Visarion Roman (1833-1885)*. Ediție îngrijită de Alexandru Onojescu, Vlad Popovici, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2008, 308 p.

Publicarea tezei de doctorat a profesorului Bujor Surdu reprezintă finalizarea unei însemnate acțiuni de restituire istoriografică, înfăptuită de doi tineri istorici, prin intermediul Facultății de Istorie a Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj, Alexandru Onojescu și Vlad Popovici. Elaborată în anii 1946-1947 și susținută în primăvara anului 1947, teza de doctorat a lui Bujor Surdu – pe atunci tânăr istoric – nu a avut șansa să fie editată în condițiile tribulațiilor ideologice de după anul 1948. Bujor Surdu a rămas credincios terminologiei științifice interbelice, el însuși fiind un produs al școlii istorice clujene, și nu a adoptat „limba de lemn” numai pentru a se conforma cerințelor politice momentane. De altfel, o cercetare referitoare la viața unui eminent militant național român din secolul al XIX-lea nu mai era de actualitate, astfel încât și titlul de doctor a fost recunoscut în mod oficial abia în anul 1966, la două decenii de la susținere, în condițiile unui anumit dezgheț ideologic. Astfel că teza de doctorat a zăcut în dosarul personal al profesorului Bujor Surdu timp de câteva decenii, în arhiva Universității „Babeș-Bolyai”, unde a fost descoperită oarecum întâmplător, nu de mult timp. După cum reiese din nota editorilor, profesorul Nicolae Bocșan, eminentul istoric clujean, i-a